نەشرىياتتىن

«دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»، يەنى «تۈركىي تىللار دىۋانى» (تۆۋەندە قىسقارتىپ «دىۋان» دەيمىز) ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى بۈيۈك نامايەندە، جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى قىممەتلىك بايلىق. شۇڭا، ئازادلىقتىن بۇيان پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت «دىۋان»نى نەشر قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتىگە يۈكسەك دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلدى ۋە غەمخورلۇق قىلىپ كەلدى.

«دىۋان»نىڭ تۇنجى ئۇيغۇرچە نەشرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سەممىي كۆڭۈل بۆلۈشى، مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ زور تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە نەشرگە تەييارلىنىپ، نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن بىرىنچى تومى 1981- يىلى، ئىككىنچى تومى 1983- يىلى، ئۈچىنچى تومى 1984- يىلى نەشر قىلىنغانىدى. «دىۋان»نىڭ بۇ نەشرى يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ئېلىمىزنىڭ، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تىل ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشى ۋە كەڭ قانات يېيىشىدا زور رول ئوينىدى.

بۇ قېتىم «دىۋان»نىڭ يېڭى نەشرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشتە ئۇنىڭ ئالدىنقى قېتىملىق نەشرى ئاساس قىلىندى. ئەمما، ئىلمىي جەھەتتە بەزى زۆرۈر تۈزىتىشلەرمۇ كىرگۈزۈلدى. تۈزىتىلگەن نۇقتىلار ئاساسلىقى تۆۋەندىكىچە:

1. «دىۋان»نىڭ ئالدىنقى نەشرىدە ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇشلار ئۈچۈن «ā»، «ə̄»، «ī»، «ī»، «ō»، «ū»، «ȫ»، «ǖ» قاتارلىق ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرى قوللىنىلغانىدى. ئەرەب يېزىقى ئۇزۇك تاۋۇشلارغا ئاساسلانغان يېزىق بولغانلىقى ئۈچۈن، «دىۋان»نىڭ ئاز ساندىكى بەزى سۆزلىرىدە سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇشلار «ي»، «و»، «ا» قاتارلىق ھەرپلەرنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن. بۇنداق ئىپادىلەش بەلگىلىك بىر فونېتىكىلىق خاسلىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلمىغاچقا، بۇنداق سۆزلەردە ئوخشاش بىر سۆزنىڭ ھەرقايسى گراماتىكىلىق كاتېگورىيىلەرگە خاس ئىملاسىدا ئىزچىللىق يوق. شۇڭا، «دىۋان»نىڭ ئالدىنقى نەشرىدە ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇشلار ئۈچۈن قوللىنىلغان يۇقىرىقى ترانسكرىپسىيىلىك بەلگىلەر چىقىرىۋېتىلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا ئادەتتىكى سوزۇق تاۋۇشلار ئۈچۈن قوللىنىلغان «a»، «ə»، «ə̣»، «i»، «ī»، «o»، «u»، «ө»، «ü» قاتارلىق ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرى ئىشلىتىلدى.

2. «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ يازما نۇسخا 26 - بېتىدە مەھمۇد كاشغەرىي: «ساپ تۈركلەر ‹ف - f› بىلەن ‹ب - b› ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن ‹ڤ› ھەرپى ئۈچۈن ئالدىنقى نەشرىدە ترانسكرىپسىيىدە ‹v› بەلگىسى قوللىنىلغان، «ف» ھەرپى ئۈچۈن ترانسكرىپسىيىدە ‹f› بەلگىسى قوللىنىلغانىدى. يازما نۇسخىدا بۇ ھەرپلەرنىڭ قوللىنىلىشىدىمۇ ئىزچىللىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قېتىمقى نەشرىدە ساپ تۈركىي سۆزلەردە كەلگەن «ڤ»، «ف» ھەرپلىرى ئۈچۈن، ئۇ مەيلى بىر چېكىتلىك ياكى ئۈچ چېكىتلىك شەكىلدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ترانسكرىپسىيىدە بىردەك «v» بەلگىسى بىلەن ئېلىندى. «f» بەلگىسى پەقەت باشقا تىللاردىن كىرگەن سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىدىلا ئىشلىتىلدى، مەسىلەن: «مَفْعُوْل məf'ul»، «فُرْخان furhan» دېگەندەك.

3. قىسمەن سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىدە كۆرۈلگەن سەۋەنلىكلەر (مەسىلەن، يازما نۇسخىدا سۆزلەرنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى جەھەتتە، ۋەزىن

جەھەتتە، چېكىتلەرنىڭ ۋە ھەرىكىلەر[1]نىڭ قويۇلۇشى جەھەتتە كۆرۈلگەن سەۋەنلىكلەر ...) تۈزىتىلدى؛ بۇ خىل تۈزىتىشلەر ئۈچۈن ئالاھىدە ئىزاھ بېرىلمىدى. ترانسكرىپسىيىسى ئىككى خىل ئېلىنىپ قالغان سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى.

4. ئايرىم سۆزلەرنىڭ سۆز مەنىلىرى يازما نۇسخىغا سېلىشتۇرۇش ۋە ئەرەبچە مەنىسىنى ئېنىقلاش ئارقىلىق توغرىلاندى. قىسمەن سۆز مەنىلىرى ۋە جۈملىلەر ئىستىلىستىكا جەھەتتە يەنىمۇ راۋانلاشتۇرۇلدى.

5. سۆز مەنىلىرىدىكى ئايرىم دىئالېكت ۋە شېۋىلەرگە مەنسۇپ سۆزلەردىن باشقا سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېڭى ئىملا قائىدىسى بويىچە ئېلىندى.

6. يېڭى نەشرىدە ئايرىم سۆزلەردىكى زۆرۈرىيىتى بولمىغان ئىزاھاتلار ئېلىۋېتىلدى. بەزى سۆزلەرگە بېرىلگەن ئىزاھاتلار تۈزىتىلدى، يەنە بەزى سۆزلەرگە يېڭىدىن ئىزاھات بېرىلدى.

7. «دىۋان»نىڭ بۇ قېتىمقى نەشرى تېكىست، يازما نۇسخىنىڭ فوتو كۆچۈرمىسى (فاكسىمىل)، ئاچقۇچ (ئىندېكس) بولۇپ جەمئىي ئۈچ كىتاب قىلىندى. سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشكە ئاسان بولۇشى ئۈچۈن تېكىست قىسمىدا تېكىست مەزمۇنىنىڭ يازما نۇسخا (فاكسىمىل)دىكى ۋە «دىۋان»نىڭ ئۇيغۇرچە تۇنجى نەشرىدىكى ئورنى ئىزاھلاندى. بۇ خىل ئىزاھلار بەتنىڭ ئىچىدە، شۇ قۇرنىڭ ئۈستىگە بېرىلدى. تەرجىمە جەريانىدا سۆزلەر ئۆز ئورۇنلىرىدىن يۆتكەلگەنلىكتىن، تېكىستنىڭ يازما نۇسخىدىكى بەت ئورنىنى بېكىتىشتە بەزى سۆزلەرنى دەل جايىدىن ئايرىش مۇمكىن بولمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا شۇ جۈملە ئىچىدىكى مەلۇم بىر ئورۇندىن ئايرىپ، قىزىل رەڭدە «//» بەلگىسى قويۇلدى ۋە شۇ

---

[1] ھەرىكە — ئەرەب يېزىقىدا ھەرپلەرنىڭ ئاستى ۋە ئۈستىگە قويۇلۇپ، سوزۇق تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان بەلگە، ئادەتتە كۆپ قوللىنىلىدىغانلىرى فەتھە (زەبەر)، كەسرە (زىر)، زەممە (پەش) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

قۇرنىڭ ئۈستىگە قىزىل رەڭدە يازما نۇسخىنىڭ بەت نومۇرى بېرىلدى. تېكىستنىڭ ئۇيغۇرچە تۇنجى نەشرىدىكى ئورنىنى ئىزاھلاشتا سۆزلەر تولۇق ئاخىرلاشقان بەتلەردە بەت ئايرىلغان ئورۇنغا يېشىل رەڭدە «//» بەلگىسى قويۇلدى، بەت ئىچىدە شۇ قۇرنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇرچە تۇنجى نەشرىنىڭ بەت نومۇرى يېشىل رەڭدە ئىزاھلاندى. سۆزلەر تولۇق تۈگىمەستىن، بوغۇم ئايرىپ ئاخىرلاشقان بەتلەردە بەت ئايرىش بەلگىسى شۇ سۆز تۈگىگەن ئورۇنغا قويۇلۇپ، ئاندىن بەت ئىچىدە قۇر ئۈستىگە بەت نومۇرى بېرىلدى.

بۇ قىممەتلىك نەشرىنى تەييارلاش جەريانىدا شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن تەتقىقاتچى تاھىرجان مۇھەممەتنىڭ ۋە شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ماگىستىر ئابدۇمۇتەللىپ ئەنۋەرنىڭ تەكلىپ پىكىرلىرىدىن مۇۋاپىق پايدىلاندۇق. بۇ ئۈچ كىتابنىڭ تېخنىكىلىق لايىھىلىنىشى جەھەتتە يازغۇچى ئەخمەت ئىمىننىڭ نۇرغۇن ياخشى مەسلىھەتلىرىنى قوبۇل قىلدۇق. يەنە خېلى كۆپ كەسىپداشلار «دىۋان»نىڭ ئۇيغۇرچە يېڭى نەشرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى، ئىلمىي جەھەتتە ھەم تېخنىكىلىق جەھەتتە بىزنى قىممەتلىك تەكلىپ - پىكىرلەر ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇلارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

2008- يىلى 10- ئاي

مۇندەرىجە

ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد كاشغەري ۋە ئۇنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى

«تۈركىي تىللار دىۋانى» 1

«تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ يېڭى نەشرى توغرىسىدا ئىزاھات 36

ئايىغۇچى، كۆيۈنگۈچى تەڭرىنىڭ ئېتى بىلەن باشلايمەن 1

تۈركىي سۆزلەرنىڭ تۈزۈلۈشىدە قوللىنىلىدىغان ھەرپلەر توغرىسىدا 6

بېشىللاردىن ياسالغان ئىسىملار توغرىسىدا 8

ا ــ ئەلىف 9

ت ــ t 10

ج ــ q 10

خ ــ x 10

ڠ ــ ŋ 11

ق ــ k 12

قاتتىق كاف (ك ــ k) 13

يۇمشاق كاف (ك ــ g) 13

ل ــ l 13

م ــ m 14

ن ــ n 14

و ــ ۋاۋ 14

سۆزلەرنىڭ قانچە ھەرپتىن تۈزۈلىدىغانلىقى توغرىسىدا 15

ئىسىملاردىكى زىيادە ھەرپلەر توغرىسىدا 16

پېئىللاردىكى زىيادە ھەرپلەر ۋە پېئىللارنىڭ تۈزۈلۈشى 17

ا – ئەلىف 17

ت – t 18

ر – r 18

س – s 18

ش – x 19

ق – k̦ 19

ك – k 20

ل – l 20

ن – n 20

لا – la // lə 21

ى – يا 21

سۆزلەرنىڭ ئۆز تۈزۈلۈشى بويىچە ئىلگىرى – كېيىن كېلىش تەرتىپى توغرىسىدا .. 22

ھەرپلەرنىڭ ئىلگىرى - كېيىن قويۇلۇش تەرتىپى توغرىسىدا 22

سۈپەت قاتارىدا بايان قىلىنمىغان سۈپەتلەر توغرىسىدا 23

مەستەر قاتارىدا بايان قىلىنمايدىغان مەستەرلەر توغرىسىدا 24

كىتابتا ئېيتىلغان ۋە ئېيتىلمىغان نەرسىلەر توغرىسىدا 26

تۈرك خەلقلىرى ۋە قەبىلىلىرى توغرىسىدا 26

تۈركىي تىللار توغرىسىدا 27

شېۋىلەردىكى پەرقلەر توغرىسىدا 31

بىرىنچى توم

ھەمزىلىك ئىسىملار بۆلۈمى 37

ئىككى ھەرپلىكلەر بابى 37

بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر 41

بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر 41

بۇ بابتىكى غۇنىلىكلەر......42
ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى......43
فَعْلٌ fə'l · فُعْلٌ fu'l · فِعْلٌ fi'l شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى......43
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار......44
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر......49
ئوتتۇرىسى ھەرىكىلىك سۆزلەر بابلىرى......50
فَعَلٌ fəəl · فَعُلٌ fəul · فَعِلٌ fəil شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلىك
سۆزلەر بابى......50
بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر......70
بۇ بابتىكى مىساللار......68
بۇ بابنىڭ باشقا بىر تۈرى......73
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار......73
بۇ بابتىكى «ى - يا» بىلەن كەلگەن سۆزلەر......74
بۇ بابتىكى ھەرپى ئىللەت بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەر......75
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر......76
بۇ بابتىكى غۇنىلىكلەر......80
ئۇشۇقچە ھەرپلىكلەر بابلىرى......82
أَفْعَلُ əf'əl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى......82
بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر......93
بۇ بابتىكى مىساللار......94
بۇ بابتىكى بېشىدا ھەم ئايىغىدا «ا- ئەلىف» كەلگەن سۆزلەر......94
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر......94
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر......96
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر......97
بۇ بابتىكى غۇنىلىكلەر......97
ئاخىرى غۇنىلىكلەر......98
بۇ بابتىكى مىساللار......99
تۆت ھەرپلىكلەر......99

اَفْعَالْ əf'al، اُفْعَالْ uf'al، اِفْعَالْ if'al شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 99
بۇ بابتىكى مىساللار 102
«و - ۋاۋ» ھەرپى قوشۇلغان سۆز 102
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار 102
بۇ بابتىكى غۇننىلىكلەر 102
فَعَالْ fəal ۋە فَعُولْ fəul شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 103
بۇ بابتىكى مىساللار 104
تۆت ھەرپلىكلەر 104
فَعْلَى fə'la شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 104
فَعْلَى fə' la شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 110
فُعُلْ fuul شەكلىدە «ج - q» بىلەن ياسالغان غۇننىلىك سۆزلەر بابى 110
بۇ بابقا كىرىدىغان فَعِنْلَى fəinla شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر 111
بۇ بابتىكى «ك» بىلەن ياسالغان غۇننىلىك سۆزلەر 112
بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر 113
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر 113
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 113
فَعَالُو fəalu، فُعَالُو fualu، فِعَالُو fialu شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 114
بۇ بابتىكى بېشىدا «ا - ئەلىف»، ئايىغىدا «و - ۋاۋ» كەلگەن سۆزلەر 115
ئاخىرىدا « ن - n» كەلگەن سۆزلەر 115
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 115
اَفاعُولْ əfaul شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 116
اَفْعَلانْ əf'əlan شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 117
فِعِنْلِي fiinli شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 117
تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 118
اَفْعَالْ əf'al شەكلىدە مۇزائەفلىك سۆزلەر بابى 118
بۇ تۈرگە كىرىدىغان مىساللار 118

فَعُولٌ fə'ul شەكلىدە ئوتتۇرىسىدىكى ھەرپى تەكرارلىنىدىغان سۆزلەر بابى 118
فَعَلَّا fəəlla شەكلىدە دەسلەپكى «ل – 1» ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى.......120
باش ھەرپى زەممىلىك سۆز...120
باش ھەرپى كەسرىلىك سۆز...120
أَفَاعِيلُ əf'alil شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...120
فَعْلُولِي fə'luli شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 121
فَعْلَنْدِي fə'ləndi شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...121
فَعُولِينْ fuulin شەكلىدىكى غۇننىلىكلەر بابى.......................................121
بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى...122
فَعَلْعَلٌ fəəl'əl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 122
فَعَلْعَانٌ fəəl'an شەكلىدە بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھەرپلىرى ھەر خىل
ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 127
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..131
أَفْعَلَلٌ əf'ələl شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...131
باش ھەرپى زەممىلىك سۆزلەر...131
فُعَالِيلٌ fualil شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...132
بۆ بابتىكى مەنقۇسنىڭ بىر تۈرى..132
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..132
بۆ بابتىكى غۇننىلىكلەر...133
فَعَالِيلٌ f əalil شەكلىدىكى غۇننىلىك سۆزلەر بابى 133
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..133
ھەمزىلىك پېئىللار بۆلۈمى 134
ئىككى ھەرپلىكلەر بابى...134
بۆ بابتىكى مۇزائەفلەر...139
بۆ بابتىكى مەنقۇسلار..140
بۆ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر...142
بۆ بابتىكى غۇننىلىكلەر...142
قائىدە...143

ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى 144
فَعَلْ fəəl شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى.............. 144
بۆ بابتىكى مۇزائەفلەر.. 165
بۆ بابتىكى مەنقۇسلار.. 171
بۆ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 171
بۆ بابتىكى غۇننىلىكلەر.. 172
تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 173
فَعْلَلْدِي fə'ləldi شەكلىدە ئىككىنچى ۋە تۆتىنچى ھەرپلىرى ساكىنلىق بولغان ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 173
بۆ بابتىكى مۇزائەفلەر.. 202
مەنقۇسنىڭ باشقا بىر تۈرى 207
بۆ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 208
بۆ بابتىكى مۇزائەفلەر.. 210
بۇنىڭ باشقا بىر تۈرى.. 210
تۆت ھەرپلىكلەردىن ئۈچ ھەرپلىك بولغانلار.. 210
قائىدە 215
بۆ بابتىكى غۇننىلىكلەر.. 222
غۇننىلىكلەرنىڭ باشقا بىر تۈرى 223
بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى.. 224
بۆ بابتىكى كەم ئىشلىتىلىدىغان مۇزائەفلەر.. 227
مەنقۇسلاردىن بەش ھەرپلىكلەر.. 228
بۆ بابتىكى باشقا تۈر.. 229
بۆ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 231
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر.. 237
بۆ بابتىكى غۇننىلىكلەر.. 238
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر.. 239
بۆ بابتىكى يەنە بىر تۈر 239
بۆ بابتىكى بەش ھەرپلىكلەر.. 239

بۇ بابتىكى ئىككى ساكىنلىقلار 239

بۇ بابتىكى ئاللتە ھەرپلىكلەر 240

بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر 242

بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر 242

سالىم ئىسىملار بۆلۈمى 244

ئىككى ھەرپلىكلەر بابى 244

ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى 260

فَعْلٌ fə'l، فُعْلٌ fu'l، فِعْلٌ fi'l شەكىللىرىدە باش ھەرپلىرى ھەر خىل ھەرىكىلىك ۋە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى 260

ئوتتۇرا ھەرپى ھەرىكىلىك سۆزلەر بابلىرى 269

فَعَلٌ fəəl، فَعُلٌ fəul، فَعِلٌ fəil شەكىللىرىدىكى ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 269

بىرىنچى ھەرپى بىلەن ئىككىنچى ھەرپلىرى ئارىسىغا مەد ھەرپلەر قوشۇلغان سۆزلەر بابلىرى 309

فَاعِلٌ fail شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 309

فَاعُولٌ faul شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 312

ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ھەرپلىرى ئارىسىغا مەد ۋە لىن ھەرپلىرى قوشۇلغان سۆزلەر بابلىرى 313

فَعَالٌ fəal، فَعُولٌ fəul، فَعِيلٌ fəil شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 313

ئاخىرىغا يەنە ھەرپ قوشۇلغان سالىم سۆزلەر 317

فَعْلَى fə'la فَعْلُو fə'lu فَعْلِي fə'li شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەرىكىسىز سۆزلەر بابى 317

فَعْلَانٌ fə'lan، فُعْلَانٌ fu'lan فِعْلَانٌ fi'lan شەكىللىرىدىكى سۆزلەر بابى 331

ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ھەرپلىرى ئارىسىغا مەد ياكى لىن ھەرپلىرى قوشۇلغان سۆزلەر بابلىرى 338

فَعَالَا fəala شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 338

فَعـالانْ fəalan، فَعِـيلانْ fəilan شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر
بابى 341
فَعْنَلِي fəənli شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 341
فُعْلُلِي fu'luli شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 343
ئاخىرىغا ھەرپ قوشۇلغان سۆزلەر بابلىرى 344
فَعْلَلْ fə'ləl ، فَعْـلالْ fə'lal ، فُعْلُلْ fu'lul شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك
سۆزلەر بابى 344
ھەرپلىرى تەكرارلىنىدىغان سۆزلەر بابى.................................368
فَعالَلْ fəaləl، فَعـالُلْ fəalul، فَعـالِلْ fəalil شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك
سۆزلەر بابى...369
فَعْلَعَـلْ fəəl'əl، فَعَلُّـو fəəllu شەكىللىرىدە ئىككىنچى، تۆتىنچى ھەرپلىرى
ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 370
ئىككىنچى ھەرپى ساكىنلىق ۋە ئۈچىنچى ھەرپى فەتھەلىك سۆزلەر.........372
فُعْلُلِي fu'luli شەكلىدىكى سۆزلەر بابى.................................373
فُعْلُنْدِي fu'lundi شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 374
بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى...375
فَعْلَعَلْ fəəl'əl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 375
فَعْلَـلانْ fəəllan شەكلىدە ئىككىنچى ھەرپى ھەرىكىلىك ۋە ئۈچىنچى ھەرپى
ساكىنلىق كەلگەن سۆزلەر بابى....................................388
فَعْلَلَلْ fə'ləlal، فِعْلَلِلْ fi'ləlil ۋە فَعْلَلُلْ fə'ləlul شەكىللىرىدە ئىككىنچى ھەرپى
ساكىنلىق سۆزلەر بابى 398
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر...400
ئالتە ھەرپلىكلەر بابلىرى..401
فَعْلَعَلَلْ fəəl'ələl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 401
يەتتە ھەرپلىكلەر بابى 401

ئىككىنچى توم

سالىم پېئىللار بۆلۈمى 405

ئىككى ھەرپلىكلەر بابلىرى 405

قائىدىلەر، پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى ۋە سۈپەتلەرنىڭ بايانى ھەم بۆلارنىڭ تەتبىقلىنىشى 426

ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى 455

ئوتتۇرا ھەرپى ھەرخىل ھەرىكىلىك فَعْلْدِي fəəldi شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 455

قائىدە 506

قائىدە 523

تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 530

فَعْلَلْدِي fə'ləldi شەكلىدە «ع - ئەين» ھەرپى ساكىنلىق ۋە «ل – l» ھەرپى ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 530

قائىدە 599

بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى 601

ئوتتۇرا ھەرپى ھەرخىل ھەرىكىلىك فَعَلْعَلْدِي fəəl'əldi شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 601

ئالتە ھەرپلىكلەر بابلىرى 611

مۇزائەف سۆزلەر بۆلۈمى 620

ئىككى ھەرپلىك ئىسىملار بابى 620

ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى 623

فَعْلْ fəəl شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 623

بۇ بابتىكى مىسال 626

تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 627

فَعْلَالْ fə'lal شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 627

فَعْلَعْلْ fəəl'əl شەكلىدە بەش ھەرپلىك سۆزلەر بابى 628
بۇ بابتىكى غۇننىلىكلەر 629
مۇزائەف پېئىللار بۆلۈمى 630
ئىككى ھەرپلىكلەر بابى 630
قائىدە 634
ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى 636
فَعْلَدِي fəəldi شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكلىك سۆزلەر بابى 636
بۇ بابتىكى مىساللار 648
بۇ بابتىكى مىساللار 649
قائىدە 651
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار 657
بۇ بابتىكى غۇننىلىكلەر 658
بۇ بابتىكى مىساللار 658
تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 659
فَعْلَنْدِي fə'ləndi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكە بىلەن «د - d» ھەرپى
تەشدىتلىك كېلىدىغان سۆزلەر بابى 659
قائىدە 669
ساپ مۇزائەف سۆزلەردىن بەزىلىرى 676
مۇزائەفنىڭ يەنە بىر تۈرى 677
بۇ بابتىكى مىساللار 677
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 681
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار 681
بۇ بابتىكى غۇننىلىكلەر 682
بۇ بابتىكى مىساللار 683
قائىدە 684

ئۈچىنچى توم

ـسـال ئىسىملار بۆلۈمى 693

ىككى ھەرپلىكلەر بابى 693

fə'l، فُعْل fu'l، فِعْل fi'l شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى 695

fəəl، فَعُلْ fəul، فَعِلْ fəil شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 696

ۇ بېشىدىكى باشقا بىر تۈر 707

باش ۋە ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر 708

ۇ بېشىدىكى باشقا بىر تۈر 709

fə''lal شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 710

fəw''al شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 710

faal شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 711

fə''la شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى 712

ۇ بېشىدىكى باش ۋە ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆز 716

fəali شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 717

fə''lan شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 718

fəilan شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 719

fəənli شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 719

ۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى 720

fə'ləl ۋە فَعْلَلْ fə'lal شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 720

ۇ بېشىدىكى باشقا بىر تۈر 726

fəalil شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 726

fəəllu شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 727

بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى...728
فَعْلَعَلْ fəəl'əl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 728
فَعْلَعانْ fəəl'an شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى...................731
بۆ بابتىكى باش ۋە ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر..........................733
فَعْلَلَلْ fə'lələl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى...................733
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر...734
بۆ بۆلۈمدىكى ئالتە ھەرپلىكلەر بابى 734
مىسال پېئىللار بۆلۈمى...735
ئىككى ھەرپلىكلەر بابى...735
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر...741
فَعْلَدِ fəəldi شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن ئۈچ ھەرپلىك سۆزلەر بابى...741
بۆ بابتىكى مۆزائەفلەر...752
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر...754
ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر...755
تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى..760
فَعْلَلْدِ fə'ləldi شەكلىدە ئىككىنچى ھەرپى ساكىنلىق كەلگەن ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 760
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر...765
بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر...770
قائىدە 773
بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى 775
فَعْلَعَلْدِ fəəl'əldi شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...............................775
بۆ بابتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر..776
ئۈچ ھەرپلىك سۆزلەر بۆلۈمى...778
ئىككى ھەرپلىك ئىسىملار بابى 778
بۆ بابتىكى مىساللار...778

فَعْلٌ fa'l، فُعْلٌ fu'l، فِعْلٌ fi'l شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى 779

بۇ بابتىكى ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر 793

بۇ بابتىكى مىساللار 794

فَعَلٌ faal شەكلىدە باش ۋە ئوتتۇرا ھەرپلىرى ھەرىكىلىك بولغان «و – ۋاۋ» ھەرپى بىلەن كەلگەن سۆزلەر بابى 797

ھەرپى ئىللەت بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەر 807

بۇ بابتىكى مىساللار 807

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 809

قائىدە 810

فَعَلٌ faal شەكلىدە «و – ۋاۋ» بىلەن كەلگەن سۆزلەر 811

بۇ بابتىكى «ى - يا» بىلەن كەلگەن سۆزلەر 813

بۇ بابتىكى ھەرپى ئىللەت بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەر 816

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 817

ھەرپ ئارتتۇرۇلغان سۆزلەر بابلىرى 818

فَاعِلٌ fail شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 818

فَعَالٌ faal شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 818

فَعْلَى fə'la شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 819

فَعَالُو fəalu شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 820

بۇ بابتىكى مىساللار 820

فَعْلَانٌ fə'lan شەكلىدىكى سۆزلەر بابى 821

فَيْعَلٌ fəy'əl شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 821

فَعَالِلٌ fəalil شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 822

بۇ بابتىكى مىسال 823

بەش ھەرپلىكلەر بابلىرى 824

فَعْلَعَلٌ fəəl'əl شەكلىدە ھەرخىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 824

ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر 824

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر 825

بۆ بابتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر..825

مەنقۇس پېئىللار بۆلۈمى 826

ئىككى ھەرپلىكلەر بابى...826

بۆ بابتىكى مىساللار..829

فَعْلَدِي fəəldi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن ئۈچ ھەرپلىك سۆزلەر بابى.......830

بۆ بابتىكى مىساللار..834

فَعْلَلْدِي fə'ləldi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن تۆت ھەرپلىك سۆزلەر بابى ...835

بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..838

تۆپ سۆزدىن ياسالغان پېئىللار...................................839

قائىدە 839

بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..840

بۆ بابتىكى مىساللار..843

بۆ بۆلۈمدىكى ئالتە ھەرپلىكلەر بابى 844

ئىككى ھەرپلىك ئىسىملاردىن ياسالغان تۆت ھەرپلىك سۆزلەر بۆلۈمى 845

بۆ بابتىكى مىساللار..851

فَعْلْ fəəl، فَعُلْ fəul، فَعِلْ fəil شەكىللىرىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل
ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى..852

فاعل fail شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 867

فَعَالْ fəal شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى............................868

فَعْلَى fə'la شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 868

فَعْلَالْ fə'lal شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى.........................869

بەش ھەرپلىكلەر بابى 871

بۆ بابتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر..871

فَعُولَلِي fəuləli شەكلىدىكى سۆزلەر بابى.......................................872

فَعْلَال fəəllal شەكلىدىكى سۆزلەر بابى.......................................872

تۆت ھەرپلىك پېئىللار بۆلۈمى 873

ئىككى ھەرپلىكلەر بابى 873

بۆ بابتىكى باشقا بىر تۈر..875

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..875

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..877

فَعْلَى faəldi شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەربكىلەنگەن ئۈچ ھەرپلىك سۆزلەر بابى..877

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..893

ھەرپلىكلەر بابلىرى..894

فَعْلَلَى fə'ləldi شەكلىدە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق كەلگەن ھەر خىل ھەربكىلىك سۆزلەر بابى..894

بۇ بابتىكى مىساللار..913

بۇ بابتىكى مەنقۇسلار..919

قائىدە..920

فَعالادى faəladi، فَعُولادِي fəuladi، فَعِيلادِي fəiladi شەكىللىرىدە ھەرخىل ھەربكىلىك سۆزلەر بابى..927

بۇ بابتىكى مىساللار..930

بۇ بابتىكى مەنقۇسلار..931

ھەرپلىكلەر بابلىرى..933

فَعْلَعَدى fəəl'adi شەكلىدە «ع» ھەرپى ھەر خىل ھەربكىلىك سۆزلەر بابى..933

بۇ بابتىكى مىساللار..942

قائىدە..943

فَعْلَعَلادى fə'lə'lədi شەكلىدە ھەر خىل ھەربكىلەنگەن بەش ھەرپلىك سۆزلەر بابى..947

بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..948

نۆتسىلىكلەر بۆلۈمى..951

ئىككى ھەرپلىك ئىسىملار بابى..951

بۇ بابتىكى مىساللار..956

ئۈچ ھەرپلىكلەر بابلىرى..958

فَعْلْ faəl، فَعُلْ fəul، فَعِلْ fəil شەكىللىرىدە ھەر خىل ھەربكىلىك سۆزلەر بابى..958

بۇ بابتىكى مۆزائەفلەر..961

تۆت ھەرپلىكلەر...962
باش ۋە ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر.....................963
ئاخىرى غۇننىلىك سۆزلەر......................................963
بۇ بابتىكى مىساللار...964
تەركىبىدە «ج - q» بولغان غۇننىلىكلەر.......................965
بۇ بابتىكى مىساللار...966
تۆت ھەرپلىكلەر...968
بۇ بابتىكى مىسال...968
فَعال fəal شەكلىدىكى سۆزلەر بابى...............................968
بۇ بابتىكى مىساللار...969
فَعْلى fə'li شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى..............969
بۇ بابتىكى مىساللار...971
فَعالُو fəalu شەكلىدىكى سۆزلەر بابى.............................972
بۇ بابتىكى مىسال...972
تۆت ھەرپلىكلەر بابلىرى.......................................973
فَعْلَلْ fə'lǝl، فَنْعَلْ fən'əl شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى......973
بۇ بابتىكى مىساللار...975
بۇ بابتىكى غۇننىلىكلەر.......................................976
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار..977
بۇ بابتىكى «ج - q» لىق سۆزلەر..............................977
بۇ بابتىكى مىساللار...977
فَعْلَلُو fə'lǝlu شەكلىدىكى سۆزلەر بابى..........................977
بۇ بابتىكى مىسال...978
بۇ بابتىكى فَعْنَلالْ fəənlal شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن بەش ھەرپلىك سۆزلەر.....978
ئاخىرى غۇننىلىك سۆزلەر......................................978
بۇ بابتىكى مىسال...979
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر......................................979

بۇ بابتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر..979
تىۋىسلىك بېشلار بۆلۈمى 980
ئىككى ھەرپلىكلەر بابى..980
بۇ بابتىكى مىسال 981
faaldi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن ئۈچ ھەرپلىك سۆزلەر بابى 981
بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر..984
تۆت ھەرپلىكلەر..984
بۇ بابتىكى باش ۋە ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆز..985
fa'laldi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلەنگەن تۆت ھەرپلىك سۆزلەر بابى ...985
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..987
بۇ بابتىكى مىساللار..987
fa'ladi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى 988
بۇ بابتىكى مىساللار..990
failadi شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكىلىك سۆزلەر بابى........................990
بۇ بابتىكى مىسال 992
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..992
بۇ بابتىكى بەش ھەرپلىكلەر..993
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر..994
بۇ بابتىكى بەش ھەرپلىكلەر..995
بۇ بابتىكى مىساللار..995
تۆت ھەرپلىكلەردىن مۇزائەفلەر..996
ئىككى ساكىن بىر يەردە كەلگەن سۆزلەر بۆلۈمى 997
ئىسىملار بابى 997
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..998
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر..1000
بۇ بابتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر..1002
بۇ بابتىكى بېشلار..1002
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر..1004

بۇ بابتىكى مۇزائەفلەر.. 1006
بۇ بابتىكى پېئىللار.. 1006
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 1008
بۇ بابتىكى مىساللار 1011
بۇ بابتىكى مۇزائەف 1011
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر.. 1012
ئاخىرى ھەرپى ئىللەتلىك سۆزلەر.. 1012
بۇ بابتىكى پېئىللار.. 1012
بۇ بابتىكى ئۈچ ھەرپلىكلەر.. 1013
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 1014
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر.. 1014
بۇ بابتىكى مەنقۇسلار 1015
بۇ بابتىكى تۆت ھەرپلىكلەر.. 1015
بۇ بابتىكى پېئىللار.. 1016
تۆت ھەرپلىكلەر.. 1017
بۇ بابتىكى باشقا بىر تۈر.. 1018
بۇ بابتىكى پېئىللار.. 1019
تۆت ھەرپلىكلەر.. 1022
تەركىبىدە «ج - q» بولغان غۇننىلىكلەر.. 1022
بۇ بابتىكى پېئىل 1024

قوشۇمچىلار

قوشۇمچە (I)، مەھمۇد كاشغەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازىرى توغرىسىدا ....
..............ئىبراھىم مۇتىئى، مىرسۇلتان ئوسمانوف 1029
قوشۇمچە (II)، ۋەخپەنامە كۆچۈرۈلگەن «مەسنەۋىي شەرىف» قولىيازمىسىدىن ئېلىنغان
فوتو سۈرەتلەر 1055
قوشۇمچە (III)، مەھمۇد كاشغەرىي مازىرىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر................ 1057